

О.З. Хотинська
(Академія адвокатури України)

Форми судового контролю за виконанням рішень судів в Україні: критерії та проблеми їх розмежування

Ключові слова: виконання рішення, виконавче провадження, суд, судовий контроль, форми судового контролю.

Судовий контроль за виконанням судових рішень є засобом зміцнення законності, умовою, яка забезпечує виконання завдань судочинства, ефективною гарантією досягнення завдань судового виконання.

Перш за все, слід зауважити, що судовий контроль за виконанням судових рішень ми розглядаємо як вид державного контролю, який здійснюється в сфері функціонування судової влади щодо віднесених до її компетенції питань і в особливій процесуальній формі, виходячи з загальноприйнятого в теорії управління розуміння контролю як форми діяльності державної влади в цілому [1].

Законодавство України, яке так чи інакше регулює питання судового контролю за виконанням судових рішень, не містить єдиного підходу до розуміння такої значущої гарантії у сфері захисту прав та законних інтересів людини і громадянина. Саме тому ця тема залишається надзвичайно актуальною. Крім того, в сучасній науці у висновках щодо окремих аспектів проблеми не існує єдності, а деякі питання практики застосування судами правових норм, які стосуються

судового контролю, потребують додаткового аналізу та розгляду.

Питаннями судового контролю в цілому займалися такі науковці як В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, А.Т. Боннер, В.М. Горшенев, В.Т. Квіткін, О.В. Кондратьєв, Н.М. Чепурнова, І.Б. Шахов, В.С. Шестак та інші. Дослідження, зокрема, судового контролю за виконанням судових рішень частково відображено у працях М.Г. Авдюкова, П.П. Заворотька, М.А. Клепікової, І.Б. Морозової, А.М. Треушнікова, Т.В. Шакітько, С.В. Щербак.

Особливістю судового контролю в цілому і за виконанням судових рішень зокрема є особлива, встановлена законодавством процедура його здійснення. Судовий контроль за виконанням судових рішень здійснюється в порядку, встановленому ЦПК України, ГПК України, КАС України та Законом України „Про виконавче провадження” (надалі — Закон). Крім цього, при здійсненні судового контролю за виконанням судових рішень предметом захисту можуть бути різноманітні права учасників судового виконання. Залежно від цих умов в нау-

ковій літературі виділяють різні форми судового контролю.

Метою даної статті є дослідження існуючих форм судового контролю за виконанням судових рішень в Україні та критеріїв їх розмежування.

Слід зазначити, що в питанні розмежування форм судового контролю за виконанням судових рішень досі не існує єдності думок. І така ситуація, на нашу думку, пов'язана з тим, що не існує чітких критеріїв такого розмежування, а іноді відбувається і їх змішання.

Так, М.А. Клепікова вважає, що вплив судової влади у виконавчому провадженні забезпечується можливістю здійснення наступного та попереднього судового контролю за діяльністю органів примусового виконання. Під попереднім судовим контролем слід, на її думку, розуміти обов'язкове судове санкціонування діяльності органів примусового виконання шляхом винесення на прохання заінтересованих осіб судових ухвал, на підставі яких органи примусового виконання здійснюють, змінюють чи припиняють дії по провадженню примусового виконання. Наступний же судовий контроль полягає у перегляді дій (бездіяльності), які орган примусового виконання уже здійснив або повинен був здійснити шляхом розгляду скарг на дії (бездіяльність) цих органів [2, 13]. В.В. Ярков говорить, що наступний судовий контроль полягає у розгляді скарг на дії судового пристава-виконавця, а попередній контроль судових органів полягає у вирішенні ряду суттєвих питань виконавчого провадження (наприклад, зупинення виконавчого провадження), коли виконавчі дії можуть здійснюватися лише після отримання на них попередньої санкції компетентного суду [3, 402]. Суть запропонованого при цьому критерію розмежування судового контролю на попередній та наступний зводиться до того, що якщо рішення органу примусового виконання перешкоджає подальшому руху виконавчого провадження, конт-

роль повинен бути попереднім, якщо не перешкоджає, то судовий контроль буде наступним.

Такого ж підходу до поділу судового контролю за виконанням судових рішень дотримується Т.В. Шакітько, яка парадокс розподілу влади на судову та виконавчу (а полягає він, на її думку в тому, що, з одного боку, судова влада — вічний опонент, перш за все, виконавчої влади, а з іншого — реальне виконання судових актів забезпечується саме владою виконавчою) пропонує усунути шляхом чіткого законодавчого регулювання меж, ступеня та виду впливу судової влади на дії влади виконавчої. Саме для цього вона запропонувала встановити процесуальну форму судового контролю за найбільш значимими виконавчими діями в попередньому плані (попереднє судове санкціонування дій), а за рештою дій (бездіяльністю) — в наступному [4, 5].

М.А. Клепікова вказує, що попередній судовий контроль має багато переваг і є більш демократичним. Разом з тим, принципи організації попереднього і наступного судового контролю законодавцем не сформульовані, а це, на її думку, приводить як до невиправданого дублювання повноважень судів і органів примусового виконання, так і до непослідовного їх розмежування [5, 13]. Так, наприклад, відповідно до частини 5 ст. 11 Закону України “Про виконавче провадження” у випадку вибуття однієї з сторін державний виконавець з власної ініціативи або за заявою сторони, а також сама заінтересована сторона мають право звернутися до суду з заявою про заміну сторони правонаступником. При цьому правонаступник визначається в порядку, встановленому процесуальними кодексами. Відповідно до ст. 378 ЦПК України, ст. 264 КАС України, ст. 25 ГПК України питання про заміну сторони виконавчого провадження правонаступником вирішується судовою ухвалою. На підставі цієї ухвали державний виконавець вносить постанову про заміну сторони

її правонаступником (частина 3 п. 2.1.3. Інструкції про проведення виконавчих дій, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 15 грудня 1999 р. № 74/5). Коли правонаступник входить у виконавче провадження на підставі ухвали суду, видається невинуватим встановлення правила про обов'язкове винесення постанови державним виконавцем, оскільки акт державного виконавця просто дублює судову ухвалу, причому на більш низькому управлінському рівні.

Не останнє місце в цій проблемі посідає саме існування розбіжностей щодо питання про місце суду у судовому виконанні. Існують два основні підходи у питанні співвідношення попереднього і наступного судового контролю. Так, на думку вчених, які дотримуються позиції, що виконання судових рішень є частиною судового процесу (П.П. Заворотько, Н.А. Чечіна, М.С. Шакарян, Д.Я. Малешин, М.Й. Штефан, І.Б. Морозова, О.С. Захарова), органи примусового виконання повинні діяти в основному під попереднім контролем суду. Вони висловлюють занепокоєння тим фактом, що діяльність органів примусового виконання практично виведена з під контролю суду, повноваження якого у виконавчому провадженні невинуватим урізані. Посилання на те, що всі дії чи бездіяльність державних виконавців можна оскаржити до суду, вбачається їм не досить переконливим. Автори даної точки зору вважають, що виведення примусового виконання рішення з під прямого контролю суду не додає ефективності виконавчому провадженню, а встановлення часткового попереднього контролю при здійсненні виконавчих дій себе не виправдовує. Прибічники такої позиції фактично виступають за тотальний попередній контроль суду за виконанням судових рішень. І.Б. Морозова та С.А. Сьомін пишуть: "Щоб судовий контроль був по-справжньому ефективним, необхідно встановити його

за всіма найбільш значущими діями судового пристава-виконавця в процесі виконання, і перш за все, за закінченням виконавчого провадження" [6, 60].

В іншому випадку, аналізуючи позиції тих вчених, які виступають за виокремлення виконавчого провадження як самостійної, виключно адміністративної процедури (М.А. Вікут, С.В. Щербак, Д.Х. Валєєв, В.В. Ярков), слід ставитися до державних виконавців як до всієї решти представників органів виконавчої влади, використовуючи загальні методи наступного судового контролю, які застосовуються до цих органів. Тобто, в такому випадку мова йде про здійснення загального судового контролю у сфері управління без урахування тих особливостей, які притаманні виключно судовому контролю за виконанням судових рішень.

Зважаючи на особливості судового контролю за виконанням судових рішень, а також будучи прихильниками теорії існування стадії виконання судових рішень в рамках єдиного процесу захисту прав та законних інтересів осіб, більш обґрунтованим є перший підхід до співвідношення попереднього та наступного судового контролю. Судовий контроль за діяльністю органів примусового виконання виступає не лише одним з ефективних способів обмеження від можливого зловживання владою з боку адміністративних органів, а й забезпеченням виконання судових рішень. Водночас не слід покладати на суди всі можливі та неможливі обов'язки по безпосередньому попередньому контролю. І справа тут не лише в тому, що суди завантажені і можуть бути до цього не готові, а й у тому, що суди не можуть і не повинні підміняти собою інші органи влади. Слід пам'ятати про те, що така умова ефективності виконання як оперативність може бути найкраще забезпечена органами виконавчої влади.

Критерієм розмежування повноважень судів і органів примусового

виконання в процесі виконання судових рішень (розмежування попереднього та наступного судового контролю) М.А. Клепиковою було запропоновано використовувати факт наявності чи відсутності спору. У тих випадках, коли варіант дій державного виконавця строго визначений і не допускає жодних відступів (обов'язкові умови) або на здійснення дій отримана згода стягувача, то питання повинно вирішуватись безпосередньо державним виконавцем без звернення до суду. Якщо ж законодавством допускається неоднозначне вирішення того чи іншого питання при вчиненні виконавчих дій (факультативні умови), то необхідно апелювати до суду. При цьому слід також враховувати, на її думку, важливість і значимість настання правових наслідків здійснення дій посадовими особами органів примусового виконання для стягувача [7, 14].

Не відкидаючи усю значущість поділу судового контролю за виконанням судових рішень на попередній та наступний, критерій такого розмежування, на наш погляд, є спірним, оскільки при його використанні відбувається змішання компетенції суду та органів державної виконавчої служби. Наші висновки ґрунтуються на тому, що частина дій, які здійснює суд при судовому виконанні, є його виключною компетенцією і не пов'язані з контролем (роз'яснення судового рішення, встановлення, зміна способу і порядку виконання та ін.). Тим паче, що саме поняття „контроль” трактується як складову частину управління об'єктами і процесами з метою перевірки відповідності стану об'єкта бажаному і необхідному положенню, передбаченому законами, інструкціями, іншими нормативними актами [8, 234]. Оскільки при санкціонуванні судом певних дій в процесі примусового виконання рішення не здійснюється перевірка на відповідність законодавству дій чи актів державного виконавця, не можна вести мову про наявність судового контролю у прямому

розумінні цього явища, навіть називаючи його попереднім.

Думається, що такий підхід до форм судового контролю за виконанням судових рішень бере свої витоки з часів, коли судові виконавці були при судах, і суди здійснювали поточний контроль за виконанням рішень шляхом затвердження окремих дій та актів судових виконавців (акта про відсутність майна у боржника, розрахунку розподілу стягнутих сум між стягувачами тощо). Тому така тріада як попередній — поточний — наступний контроль суду за виконанням рішення мала чітке законодавче закріплення та логічне вираження. Радянські процесуалісти М. Авдюков та М. Треушніков писали: „Добре поставлений контроль судді за виконанням рішень служить зміцненню законності в заключній стадії процесу і є дієвою формою допомоги судовому виконавцю” [9, 24]. На сучасному етапі розвитку така форма як поточний судовий контроль за виконанням судових рішень відсутня: суд не наділений повноваженнями щодо затвердження дій, актів державного виконавця.

Із прийняттям Конституції України в юридичній науці поширилась тенденція ідеалізації судової системи та її можливостей, оскільки стало традиційним називати достоїнством нового законодавства розширення меж судового захисту. Така ситуація склалася здебільшого завдяки тому, що досить тривалий час ми були позбавлені можливості захисту від свавілля органів влади за допомогою суду. Підвищення ролі суду у суспільстві зайвий раз свідчить про необхідність ретельної розробки питання про форми судового контролю і створенні у законодавстві необхідних умов для їх найбільш ефективної реалізації.

Поряд із розмежуванням форм судового контролю за виконанням судових рішень на попередній та наступний в науці існують й інші підходи до його класифікації.

І.Б. Морозова та С.А. Сьомін до форм судового контролю поряд із порядком попереднього санкціонування судом процесуальних дій державного виконавця щодо виконання та процесуального порядку оскарження дій (бездіяльності) державного виконавця відносять процесуальний порядок оскарження законності та обґрунтованості постанов суду з питань, які виникають в процесі виконання [10, 59].

Така класифікація форм судового контролю за виконанням судових рішень дуже схожа до тієї, яка ще за радянських часів була дана П.П. Заворотьком. Він, зокрема, виділив чотири форми такого контролю:

- 1) попереднє (у випадках передбачених законом) санкціонування судом дій судового виконавця щодо виконання;
- 2) оскарження процесуальних дій судового виконавця;
- 3) пред'явлення позову до стягувача чи боржника будь-якою особою, інтереси якої зачіпаються виконанням, про поновлення порушеного права;
- 4) оскарження і опротестування ухвал, постановлених судом з приводу питань, які виникають в стадії судового виконання, якщо це дозволено законом [11, 346].

Вказане визначення форм судового контролю за виконанням судових рішень критикується С.В. Щербак, яка погоджується тільки з тим, що суд здійснює контроль у виконавчому провадженні лише у випадку оскарження дій державного виконавця. “Все ж інше, визначене як судовий контроль, не є таким. Це лише питання взаємодії суду і Державної виконавчої служби, що виникають під час безпосереднього виконання рішень суду і лише в силу того, що ці рішення раніше виносив суд”. Крім того, вона вказує на те, що фактично змішується два зовсім різні види судового контролю — того, що здійснюється за діяльністю адміністративних органів, і судового контролю, що здійснюється у цивільному судочинстві,

тобто контроль вищестоящого суду за нижчестоящим, який здійснюється у випадку апеляційного оскарження рішення, а в нашому випадку — ухвали суду з питань, що виникають у виконавчому провадженні [12, 100].

На нашу думку, судовий контроль за виконанням судових рішень найдоцільніше розглядати через ступінь втручання суду в діяльність органів державної виконавчої служби. Тому ми поділяємо погляди на класифікацію форм судового контролю, запропоновану З.З. Саттаровою. Вона, ґрунтуючись на формах, виділених П.П. Заворотьком, вказала, що судовий контроль за виконанням судових рішень може відбуватися у формі прямого, непрямого та вторинного контролю [13, 12]. Така класифікація вбачається нам найбільш вдалою і з точки зору діючого законодавства України.

Ґрунтуючись на формах судового контролю, виділених З.З. Саттаровою, пропонуємо наступні форми судового контролю за виконанням судових рішень:

- 1) безпосередній (прямий) контроль за виконанням судових рішень — розгляд скарг на рішення, дії (бездіяльність) державного виконавця, мета якого полягає у захисті прав та інтересів учасників виконавчого провадження під час здійснення примусового виконання судового рішення державним виконавцем;
- 2) опосередкований (непрямий) контроль за виконанням судових рішень, який здійснюється в порядку позовного провадження в ході захисту порушених в процесі примусового виконання прав сторін та осіб, які не брали участі у виконавчому провадженні, а також у випадку притягнення до відповідальності за невиконання судового рішення;
- 3) вторинний контроль (апеляційне чи касаційне оскарження ухвал суду, постановлених з питань, які виникли на стадії судового виконання), об'єктом якого є діяльність суду щодо здійснен-

ня повноважень, які складають його виключну компетенцію на стадії виконання рішення.

Наведені форми судового контролю за виконанням судових рішень незалеж-

но від мети їх спрямування є засобами захисту прав учасників виконавчого провадження, а також гарантіями, які в своїй сукупності забезпечують реалізацію судових рішень.

Список літератури:

1. Див. *Горшенев В.М., Шахов И.Б.* Контроль — как правовая форма деятельности. — М.: Юрид. лит., 1987. — 176 с.; *Андрійко О.Ф.* Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К.: Наукова думка, 2004. — 304 с.; *Шестак В.С.* Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання): Монографія. — Харків: Державне спеціалізоване видавництво "Основа", 2003. — 208 с.; *Чепурнова Н.М.* Судебный контроль в Российской Федерации: проблемы методологии, теории и государственно-правовой практики / Ростов-на-Дону., Изд-во СКНЦ ВШ. 1999. — 224 с.
2. *Клетикова М.А.* Проблемы взаимодействия органов принудительного исполнения и судов в исполнительном производстве // Бюллетень законодательства и судебной практики, июнь 2003. — № 2 (7). — С. 12-17.
3. Настольная книга судебного пристава: справочно-методическое пособие / Отв. ред. проф. В.В. Ярков. — М.: Издательство БЕК, 2000. — 768 с.
4. *Шакитко Т.В.* Процессуальный порядок рассмотрения судом дел, возникающих из исполнительных правоотношений: Автореф. дисс...канд. юрид. наук: 12.00.15. — Саратов, 2004. — 22 с.
5. *Клетикова М.А.* Вказана праця.
6. *Морозова И.Б., Семин С.А.* Роль суда в исполнительном производстве // Законодательство, 2001. — № 1. — С. 57-62.
7. *Клетикова М.А.* Вказана праця.
8. *Барихин А.Б.* Большой юридический энциклопедический словарь. — М.: Книжный мир, 2004. — 720 с.
9. *Авдюков М., Треушников М.* Контроль судьи за исполнением судебных решений // Советская юстиция. 1971. — № 12. — С. 24-25.
10. *Морозова И.Б., Семин С.А.* Вказана праця.
11. *Заворотко П.П.* Процессуальные гарантии исполнения судебного решения. — М.: Юрид. лит., 1974, — 360 с.
12. *Фурса С.Я., Щербак С.В.* Виконавче провадження в Україні. Навчальний посібник. — К.: Атіка, 2002. — 480 с.
13. *Саттарова З.З.* Участие суда в исполнительном производстве: Автореф. дисс...канд. юрид. наук: 12.00.15. — М., 2004. — 30 с.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена вопросам судебного контроля за исполнением судебных решений. В публикации рассматриваются существующие в науке классификации форм судебного контроля. Делая вывод об отсутствии единого подхода в этом вопросе, автор, основываясь на действующем законодательстве Украины, предлагает свое видение разграничения форм судебного контроля в сфере исполнения судебных решений.

SUMMARY

The article is devoted to the issues of judicial control over the execution of legal proceedings. The publication elaborates to the idea of existence of judicial control form classification for

О.З. Хотинська

the execution of legal proceedings in science. The author suggests his vision of delimitation forms of judicial control in the sphere of legal proceedings execution based on his assumption of lack of universal approach towards this issue in terms of the existing Ukrainian legislation

*Рекомендовано кафедрою цивільного,
господарського права та процесу*

Отримано 27.03.06